

Usaldus, improvisatsioon ja performatiivsus

Reet Varblane

„Madame B” projektist Mieke Bali, Michelle Williams Gamakeri, Mervi Appeli, Marja Skaffari ja Helinä Hukkataivaliga.

Kultuuriteoreetik Mieke Bal ja videokunstnik Michelle Williams Gamaker on töötanud koos üle kümne aasta. Viimase kahe projekti juures on olnud näitlejatena soomlannad Marja Skaffari ja Helinä Hukkataival, produtsendina Mervi Appel. Mieke Bal esines Tallinna ülikoolis doktorantide talvekoolis loenguga, Vaala galeriis oli väljas nende viimane ühisprojekt „Emotsioonid ja kapitalism” ehk „Madame B” projekt, nagu nad seda ise kutsuvad. Sõpruse kinos esilinastus selle filmiversioon.

Vt

„Madame B” ja ka varasemate projektide puhul ei ole te piirdunud ühe meediumi, vaid mänginud sama ainese läbi videoinstallatsioonis, täispikas filmis, uurimuslikus tekstis. Teie projekte võib nimetada oma aja dokumentideks, kuid viimasel ajal olete kasutanud näitlejaid.

Bal: Otsustasime töötada näitlejatega psühhoosiprojekti ajal, sest pidasime ebaeetiliseks psüühiliselt haigeid, haavatavas olukorras inimesi avalikkuse ette tuua. Kuid režissöörina ei osanud ega tahtnud me näitlejatele ette kirjutada, kuidas nad peavad hullust edasi andma, hullumeelset mängima.

Tutvustasime Marja Skaffarit, kes osales ka meie hullumeelsuse projektis, psühhoanalüütik Françoise Davoine'ile, kelle raamat oli meie projekti ajend. Françoise ja Marja n-ö treenisid teineteist. „Madame B” projekt ei käsitle küll nii valulist teemat, kuid leidsime, et ka siin on õigem kasutada näitlejaid. Marja mängib Emmat, teise peaosalise Thomas Germaine'i kanda on kolme mehe - abikaasa ja kahe armukese roll. Marja räägib soome, Thomas prantsuse keeles, kuna neil puudub ühine keel, siis tekib suhtlus kehakeele, žestide pinnal.

Te olete toonud sisse kunstilisuse, metatasandi, sest käsitletavat teemat on liiga valulised. Näitlejatel, kes mängivad osa, olete siiski lasknud käituda nagu tegelikkuses.

Bal: Näitlejate kasutamine on ülioluline, põhimõtteline, aga see, mida nad teevad, mida räägivad, on kas tegelikkusest võetud - „Hullumeelsuse pikas ajaloos” kasutasime psühhoanalüütiku patsientide kohta tehtud märkmeid - või samastuvad näitlejad oma tegelaskujuga niivõrd, et leiavad olukorra vasteid oma elust.

Gamaker: Oleme tahtnud kinni püüda selle tunde, mis näitlejatel on tekkinud. Igaüks on projekti vabatahtlikuna tulnud, tahes-tahmata võtnud kaasa ka omaenda lood.

Kas te ei pelga, et teie projektid avavad teid ennast liiga palju? Kas see ei tee teid liiga haavatavaks?

Skaffari: Mulle anti väga palju vabadust, see tähendas ka suurt usaldust. Kuna mind jäägitult usaldati, sain järgida oma intuitsiooni. Emma Bovary on nagu kanal hullumeelsusse, seetõttu teda peljatakse. Ma ei tunne mitte niivõrd ennast paljastatuna, kuivõrd seda, et paljastan teisi. Toimin omamoodi peeglina.

„Madame B” projekt põhineb raamatul, Flaubert'i tekstil. Kui täpset stsenaariumi kasutate? Kas see erineb videoinstallatsiooni ja filmi puhul?

Bal: Meie stsenaarium oli lausa minimalistlik. Suhteliselt raamatu lõpus on stseen, kus Emma läheb endise armukese juurde, aga see lükkab ta tagasi. Me jätsime selle välja. Marja ütles, et peaksime sisse tooma, sest see ütleb Emma kohta nii mõndagi. Olime nõus. See läks ka filmiversiooni, sest oli Emma karakteri avamisel oluline.

Gamaker: Videoinstallatsiooni ja filmivõtted oleme koos teinud, materjali jaotame montaaži käigus.

„Madame B” projekti olete filminud Pariisis ja Ahvenamaal. Pariis oli Flaubert'i metropol ning siiani, mitte niivõrd Euroopa, kuivõrd just Ameerika massikultuuri, kõikvõimalike seebiooperite

ihalduslinn, sofistikeeritud kultuurikants. Ahvenamaa on saar, Rootsi ja Soome ühenduslülid, millel on järjest suurem turistik tähendus, aga on säilinud ka puutumatu looduse, rustikaalsuse imago. Ahvenamaa on olnud XX sajand algusest eelkõige Soome kunstnike suvituspaik.

Bal: Paljuski oli Ahvenamaa õnnelik juhus. Tegime Mervi Appeli kutsel 2008. aastal seal migratsiooninäituse „Puudu ei ole midagi” („Nothing is missing”). Ahvenamaa loodus on väga kaunis, inimesed sõbralikud ning peasi, bürokraatiat on märksa vähem kui Prantsusmaal või mujal Euroopas. Sügavam põhjus on soov vastandada Euroopa ajalooline kultuuriline keskus perifeeriaga: Pariisis filmisime talve-, Ahvenamaal suvestseenid.

Appel: Ahvenamaa on ka väga edumeelne paik: paljud seal elavad inimesed töötavad kõrgtehnoloogia vallas jne. Kõige olulisem on aga, et ahvenamaalased tegutsevad õige mitmel alal, ühendavad moodsa elu traditsioonilisega. Ahvenamaalased on uhked oma saare üle, võib kõnelda erilisest oma koha identiteedist. Saarlastena tuleb suhelda pidevalt väljaspoolse maailmaga, sellest ka meie inimeste avatus. Inimesed tulid „Madame B projektiga” väga mõnusasti kaasa: polnud mingit küsimust, kui oli vaja talu- või karjamaastseeni teha.

Bal: Ahvenamaa on nagu mini-Euroopa, kus väikeriigid püüavad säilitada oma keelt ja tavasid. Ahvenamaale tullakse suurlinnast puhkama, aga sealseid inimesed soovivad ka ise saada osa suurlinna melust. Ahvenamaal on palju kihistusi. Installatsiooni „Kõik, mis hiilgab” osas leiab Emma oma maja, selle kõrval on aga varemed. Tegemine on kapitalismi toimimismehhanismi metafooriga: unistus ja selle lagunemine, nauding ja košmaar. Vastanditest on küllalt, et midagi selgelt välja öelda.

„Madame B” projekti saab (ja ilmselt ka tuleb) vaadata teie varasema koostöö jätkuna, pean silmas eelkõige „Hullumeelsuse ajaloo” projekti. Kas on väga vale tõlgendada Emma Bovary lugu hullumeelsuse võtmes?

Bal: „Madame B” on jätkuprojekt. Kõigepealt tegime koos eksperimentaalsed dokumentaalfilmid migratsioonikultuurist. Migratsiooniestetiikas nägime oma ühiskonna piiratust. Françoise Davoine, hullumeelsuseajaloo raamatu autor, ütles välja mõtte, et hullumeelsus on meie ühiskonna suurim tabu: võidakse aktsepteerida uskumusi, nahavärvi, seksuaalset orientatsiooni, aga mitte vaimuhaigust. „Madame B” puhul sai selgeks, et piiratus on kapitalismis. Nende projektidega oleme õppinud ennast paremini tundma.

Kui mõelda kultuuriuurimuste peale, siis enamasti on kasutatud kas psühhiaatria või majandusteaduse, tihti ka mõlema sõnavara. Psühhiaatria sõnavara tuleneb psühhonaalüüsi populaarsusest. See aga osutab otseselt XIX sajandi seksuaalsuse allasurutusele, tabude hulka paigutamisele. Tänapäeval on seksuaalsusest, ka psühhonaalüütiliselt sõnavarast saanud peavoolu võõrandamatu osa, hullumeelsust aga võetakse kui midagi, mis kuulub küll ühiskonda, kuid millel pole isiklikult minuga midagi tegemist.

Gmaker: „Madame B-s” käsitleme hullumeelsust ühiskonna tasandil: tarbimis-, nautimishullus, kõige ihalemine. Kümme-viisteist aastat tagasi polnud selline hullus veel nii totaalselt meie koduella tunginud.

Hukkataival: Emma ämma rollis sekkusin igati tema ellu. Seda võib vaadata kontrolliva superego, mõistuse häälana. Mina nägin selles ülikaitsva ema hullust, soovi saada oma poja elu oma kontrolli alla. Nüüd oskan ennast kõrvalt vaadata: mu oma poeg elas ja töötas Peterburis, kohtas seal ühte tüdrukut ja nüüd on otsustanud abielluda.

Bal: Apteekri pidevas sekkumises Emma ja teiste ellu on samuti hullusemärki: ta on paranoiline kontrollifriik, megalomaan. Charles'is ja armukestes on hullust: Charles'i pidevalt keriv igav jutt, Rodolphi küüniline naistega manipuleerimine. Thomas Germaine leidis, et selline tühja eluga inimene peab olema õnnetu, seetõttu kujutabki teda pigem kurva ja väsinuna. See on väga hea lisandus Flaubert'i tekstile.

„Madame B” projektis on väga tugev performatiivne aspekt. Iseäranis videoinstallatsiooni varianti võib vaadata lausa performance'i dokumentatsioonina.

Bal: Performatiivsus on tegelikkusesse sissetungi tagajärg. Oleme püüdnud eelkõige Emmat näidata nii, et vaataja samastub temaga.

Gmaker: Videoinstallatsiooni fragmentaarsuse tõttu on vastuvõtja minetanud kõrvaltvaataja positsiooni, ta on koos tegelastega, üks neist.

Keelebarjääri tõttu tekkinud kehakeele situatsioon toimib performance'ina.

Skaffari: Eks see ole sarnane üsna palju meie vestlusega: kuna, inglise keel ei ole enamikule meist emakeel, siis aitavad kehareaktsioonid kommunikatsioonile kaasa. Kehakeeles on palju ebateadlikku, automaatset. Sõnade taha saab peituda, keha ebateadlikud reaktsioonid reedavad meid. Performatiivsus toob tõe välja.
